

Requirements for the Formation of a Strong Region in the Persian Gulf Subordinate System

Vali Golmohammadi^{1*} , Nasser Khorshidi²

1. Assistant Professor of International Relations, Tarbiat Modarres University, Tehran, Iran
2. Ph.d Student in International Relations, Tarbiat Modarres University, Tehran, Iran

Received: 2024.11.14

Accepted: 2025.07.07

Extended Abstract

Introduction

In recent years, the idea of establishing a new security arrangement in the Persian Gulf—one that includes all eight countries of the region—has become a central concern for statesmen, think tanks, and scholars in the field of regional studies. The present writing, which aims to contribute to the development of this body of literature—and in fact, derives its necessity from this very aim—distinguishes between three fundamental approaches in relation to the research subject.

The first approach, which has a historical orientation, maintains that the countries of the Persian Gulf lack the capacity to manage regional order and security in the absence of great powers. As such, proposing a new self-generated security arrangement within the geopolitical sphere of the Persian Gulf is seen as an immature and unrealistic idea. Advocates of this view point to a dependent order that has existed from the sixteenth century to the present day, wherein regional order and security have been managed exogenously.

The second approach, rooted in a more optimistic outlook, believes in the possibility of establishing a "self-generated security order" centered on the eight Gulf countries. This approach is grounded in the principle of non-intervention by extra-regional powers and cooperation among the regional states themselves.

* Corresponding author, Email: vali.golmohammadi@modares.ac.ir

Copyright© 2025. TMU Press. This open-access article is published under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License which permits Share (copy and redistribute the material in any medium or format) and Adapt (remix, transform, and build upon the material) under the Attribution-NonCommercial terms.

Proponents of this idea argue that the withdrawal of great powers and the "transfer of responsibility" to the key regional countries not only does not lead to recurring violence and conflict, but rather, it is the very presence of foreign powers—chief among them, the United States—that has institutionalized war and instability in the region. According to this group, the policy of intervening powers in the region is based on creating a form of “constructive chaos,” meaning that they attempt to impose their desired order through regional disorder, and to affirm the narrative that security and stability in the region are not possible without the presence of a hegemonic power. Thus, the withdrawal of these powers would not destabilize the region, but rather lead to the emergence of a “self-reliant” and endogenous order, through which security and stability could be managed in the simplest manner.

Finally, a third pragmatic and intermediate approach exists, which is based on cooperation and the strengthening of mutual trust among regional actors through the establishment of an international monitoring system—similar to what is stipulated in Paragraph 8 of UN Security Council Resolution 598. This approach, in general, argues that under the current circumstances—due to the lack of mutual trust among regional states, the absence of regional awareness, the global interests of certain extra-regional powers, and the intertwined nature of regional states’ interests and security with those of intervening powers—the formation of a self-generated and self-reliant order in the region is not feasible. Therefore, the countries of the region have a long way to go before achieving a strong and autonomous regional order. The central question here is: How and through which mechanisms can the states of this region create the necessary conditions for the emergence of a strong and effective regional order?

To address this, the following hypothesis is proposed: The countries of the Persian Gulf can, through engaging in informal trust-building processes aimed at reducing identity-based and cognitive conflicts as well as fostering strategic trust, lay the groundwork for the formation of a strong region. Hence, the transition from the "actual situation" to the "formal situation" in the security environment of the Persian Gulf is conceived as a process that is completed through social learning, the formation of regional awareness, the acquisition of a collective identity and the redefinition of traditional identity, entry into the strategic phase of trust-building, and ultimately the implementation of a stable and effective regional security regime.

The structure of this paper is organized as follows: first, it outlines the research background, conceptual discussion, and methodology; then, it analyzes the

structural contradictions governing the subordinate system of the Persian Gulf in the process of trust-building, the security dynamics and trust-building processes within the subordinate system of the Persian Gulf, and finally, the structural transformation of regional security order within the Persian Gulf subordinate system.

Methodology

Since the authors are trying to provide an answer to the problem of not forming a stable security regime and finally forming a strong region in the Persian Gulf subordinate system, the purpose of the research is applied. In terms of substantive, the research has prescribed norms for the formation of a cognitive region, informal and strategic confidence-building, as well as regional security regime. Methodologically, this research is qualitative. The methods of gathering data are library and online.

Research Findings

Based on the analyses conducted, the hypothesis of the article- that the countries of the Persian Gulf region can, through engagement in informal confidence-building processes aimed at reducing identity-based and cognitive conflicts as well as fostering strategic trust, create the foundations for a strong regional order- is confirmed. Therefore, the findings of the study indicate that a deepening of the confidence-building process would lead to a stable security regime in the Persian Gulf. This, in turn, would transform the Persian Gulf's control system from a non-automated mode to an automated one.

Conclusions

The conducted analysis indicates that transitioning from the fragile security situation and fragmented structure of the Persian Gulf requires a transformation in the theoretical, behavioral, and institutional foundations of regional politics. In this context, the concept of a "strong region" emerges as an alternative framework to the dominant logic of hegemonism, hard balancing, and security dependence on extra-regional powers, offering a vital opportunity for rethinking the regional order. The findings of this study confirm that the realization of a "strong region" is not achievable through power imposition, but rather through gradual, informal, and participatory confidence-building processes. Among these, reducing cognitive

and identity-based conflicts through sustained dialogue and the development of shared perceptions of threats and interests constitutes a fundamental prerequisite for moving toward stable security regimes.

Realizing such a region requires establishing platforms where strategic, profit-driven action gives way to communicative and interactive engagement, and where regional actors shift from pursuing short-term interests to laying the foundation for enduring and institutionalized arrangements. In this scenario, security is no longer an imported or imposed commodity, but rather an endogenous product of interaction, mutual understanding, and shared responsibility among the regional countries.

The path out of the Persian Gulf's crisis-ridden state necessitates fulfilling a set of cognitive, institutional, and strategic requirements. At the cognitive level, reforming security discourses, accepting identity pluralism, and weakening hostile perceptions can pave the way for dialogue and mutual understanding. At the institutional level, the design of sustained dialogue mechanisms, elite interactions, and cooperation in low-conflict areas such as the environment and public health provides a suitable foundation for trust-building. Strategically, gradually reducing dependence on extra-regional powers, strengthening intra-regional economic ties, and focusing on human security rather than arms races are key elements.

Should these requirements be met, the Persian Gulf could transform from a "crisis-prone region" into an "actor region"—one that not only ceases to reproduce insecurity, but also plays an active role in shaping order, meaning, and development at both regional and transregional levels. In this vision, the concept of a "strong region" is not merely a political idea but represents a localized and realistic model for building a stable, participatory, and responsible order.

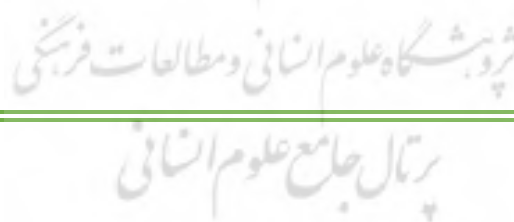
To strengthen the foundations of regional security in the Persian Gulf, it is essential to adopt a multilayered and gradual approach within the framework of confidence-building measures. In this regard, developing Track II diplomacy can create an informal and open dialogue space among academic elites, security experts, media professionals, and regional think tanks, enabling the reduction of misunderstandings and the formation of shared threat and opportunity perceptions. Simultaneously, holding regular meetings between the security and diplomatic officials of regional states can serve as a mechanism for information exchange, crisis management, and the enhancement of mutual trust.

At a more formal level, drafting a regional charter emphasizing principles such as non-intervention in internal affairs, respect for territorial integrity, peaceful

dispute resolution, and a commitment to shared development could mark a significant step toward forming an indigenous security regime. This process must be accompanied by gradual institutionalization, particularly through the establishment of a regional forum focused on cooperation in low-conflict areas such as marine environmental protection, maritime security, water resource management, and combating transnational crime—areas that can serve as a foundation for broader collaboration.

Alongside these efforts, reallocating resources away from costly military rivalries toward social welfare and sustainable development projects—such as joint investments in healthcare, education, infrastructure, and renewable energy—can reduce hostile motivations and reinforce shared economic interests. Ultimately, political convergence among regional countries in international forums can create a platform for the gradual limitation of foreign interventions and promote the model of “localized security” as a sustainable, inclusive, and non-competitive approach.

Keywords: Confidence-Building Measures, Epistemological Countries, Persian Gulf Subordinate System, Regional Complex, Security Regime, Strong Region

بایسته‌های شکل‌گیری منطقه قوی در سیستم تابعه خلیج فارس

ولی گل محمدی^{۱*}، ناصر خورشیدی^۲

۱. استادیار روابط بین‌الملل، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران

۲. دانشجوی دکتری روابط بین‌الملل، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.

پذیرش: ۱۴۰۴/۰۴/۱۶

دریافت: ۱۴۰۳/۰۸/۲۴

چکیده

این نوشتار به بررسی الزامات و بایسته‌های شکل‌گیری منطقه قوی در سیستم تابعه خلیج فارس می‌پردازد. منظور از منطقه قوی در اینجا، پیاده‌سازی رژیم امنیت جمعی و تغییر الگوی رفتاری حاکم در سیستم تابعه خلیج فارس است. پایین بودن درجه استقلال و وابستگی متقابل امنیتی از نوع سلبی که پیامد وجود اختلالات شناختی عمیق میان بازیگران منطقه است، تاکنون مانع از شکل‌گیری یک سازه اجماعی و به‌طور کلی منطقه قوی در سیستم تابعه خلیج فارس شده است. در چنین بستری مسئله محوری مقاله آن است که: دولت‌های منطقه خلیج فارس چگونه می‌توانند با عبور از گسل‌های شناختی و هویتی، شرایط لازم را برای شکل‌گیری یک منطقه قوی و باثبات فراهم کنند؟ فرضیه مقاله به این صورت است: کشورهای منطقه خلیج فارس از طریق ورود به فرایندهای اعتمادسازی غیررسمی با هدف کاهش تعارضات هویتی و شناختی و نیز اعتمادسازی راهبردی، می‌توانند زمینه‌های تشکیل یک منطقه قوی را فراهم سازند. یافته‌ها نشان می‌دهند که گذار به منطقه قوی در خلیج فارس از مسیر اعتمادسازی تدریجی، تحول در مبانی نظری و نهادی و کاهش تعارض هویتی امکان‌پذیر است. در نتیجه، تحقق منطقه قوی مستلزم امنیت درون‌زا، همکاری مشارکت‌محور و گذار از وابستگی بیرونی به هم‌پیوندی منطقه‌ای است. روش تحقیق تبیین - تجویزی بوده و دامنه آن نیز منطقه خلیج فارس را دربر می‌گیرد.

کلمات کلیدی: اعتمادسازی، جامعه معرفتی و شناختی، رژیم امنیت منطقه‌ای، سیستم تابعه خلیج فارس، منطقه قوی.

۱. مقدمه

در سال‌های اخیر ایده طرح یک ترتیب امنیتی جدید در خلیج فارس که تمامی هشت کشور منطقه را در خود جای دهد به دغدغه اصلی دولتمردان، اتاق‌های فکر و دانش‌پژوهان حوزه مطالعات منطقه‌ای تبدیل شده است. نوشتار حاضر که با هدف تقویت ادبیات مزبور به رشته تحریر درآمده و درواقع ضرورت انجام آن نیز هست، سه رهیافت اساسی را در ارتباط با موضوع پژوهش از هم باز می‌شناسد.

رهیافت نخست که صبغه تاریخی نیز دارد، بر این باور است که کشورهای خلیج فارس بدون حضور قدرت‌های بزرگ توان مدیریت نظم و امنیت منطقه را نداشته و از این‌رو، طرح یک ترتیب امنیتی جدید و خودساخته در سپهر ژئوپلیتیک خلیج فارس، ایده‌ای ناپخته و به دور از واقعیت تصور می‌شود. طرفداران این ایده در تأیید دیدگاه‌های خود به نظام وابسته‌ای اشاره دارند که از قرن ۱۶ تا به امروز جریان داشته و به صورت برون‌زا نظم و امنیت منطقه را مدیریت می‌کند.

رهیافت دوم که از جانب یک رویکرد خوشبینانه تقویت می‌شود، معتقد به امکان شکل‌گیری یک «نظم امنیتی خودساخته» با محوریت هشت کشور خلیج فارس بوده و بر مبنای اصل عدم مداخله دولت‌های فرامنطقه‌ای و همکاری دولت‌های درون منطقه با یکدیگر استوار است. طرفداران این ایده بر این باورند که خروج قدرت‌های بزرگ و «واگذاری مسئولیت» به کشورهای اصلی منطقه نه تنها به تناوب خشونت و مناقشه دامن نمی‌زند، بلکه برعکس این حضور قدرت‌های خارجی و در رأس آن ایالات متحده است که جنگ و بی‌ثباتی در منطقه را نهادینه کرده است. به باور این گروه، سیاست قدرت‌های مداخله‌گر در منطقه مبتنی بر ایجاد «هرج و مرج خلاق» است؛ بدین معنا که با ایجاد آشوب در نظم منطقه‌ای سعی بر پیاده‌سازی نظم دلخواه خود و اقناع این واقعیت دارند که امنیت و ثبات منطقه بدون حضور قدر قدرتی او امکان‌پذیر نخواهد بود. بنابراین، خروج این قدرت‌ها نه تنها منطقه را بی‌ثبات نمی‌کند، بلکه به شکل‌گیری یک نوع «نظم خوداتکا» و درون‌زا در منطقه می‌انجامد که در ساده‌ترین شکل ممکن می‌توان نظم و امنیت را مدیریت کرد.

در نهایت یک رهیافت عملگرایی و بینابین نیز وجود دارد که مبتنی بر همکاری و تقویت اعتماد متقابل میان بازیگران منطقه با تعریف یک سیستم نظارت بین‌المللی نظیر آنچه در بند ۸ قطعنامه ۵۹۸ شورای امنیت سازمان ملل متحد آمده است. این رهیافت به‌طور کلی معتقد است که در شرایط حاضر به دلیل عدم اعتماد متقابل میان کشورهای منطقه، فقدان یک آگاهی منطقه‌ای، وجود منافع جهانی برخی قدرت‌های فرامنطقه‌ای و متقابلاً درهم‌تنیدگی منافع و امنیت کشورهای منطقه با قدرت‌های مداخله‌گر، امکان شکل‌گیری یک نظم خودساخته و خوداتکا در منطقه منتفی است. بنابراین کشورهای منطقه، راه طولانی برای نیل به ایجاد یک منطقه قوی و خودساخته دارند. اینکه چگونه و از طریق کدام مکانیزم‌ها دولت‌های این منطقه می‌توانند زمینه‌های شکل‌گیری

یک منطقه قوی و کارآمد را فراهم کنند؟ سؤال اصلی که برای پاسخ به آن این فرضیه طرح شده است: کشورهای منطقه خلیج فارس از طریق ورود به فرایندهای اعتمادسازی غیر رسمی با هدف کاهش تعارضات هویتی و شناختی و نیز اعتمادسازی راهبردی می‌توانند زمینه‌های تشکیل یک منطقه قوی را فراهم سازند. بنابراین گذر از «وضعیت واقعی» به «وضعیت رسمی» در محیط امنیتی خلیج فارس به‌مثابه فرایندی است که از طریق یادگیری اجتماعی، شکل‌گیری آگاهی منطقه‌ای، کسب هویت جمعی و بازتعریف هویت سنتی، ورود به مرحله راهبردی اعتمادسازی و درنهایت پیاده‌سازی رژیم امنیت منطقه‌ای کارآمد و باثبات تکمیل می‌شود.

ساماندهی نوشتار حاضر به گونه‌ای است که در ابتدا به پیشینه، بحث مفهومی و روش‌شناسی پژوهش مقاله اشاره شده، سپس به تناقضات ساختاری حاکم بر سیستم تابعه خلیج فارس در روند اعتمادسازی، پویای امنیتی و فرایند اعتمادسازی در سیستم تابعه خلیج فارس و درنهایت تحول ساختاری نظم امنیت منطقه‌ای در سیستم تابعه خلیج فارس مورد تحلیل قرار گرفته است.

۲. پیشینه پژوهش

پژوهش در حوزه ترتیبات امنیتی خلیج فارس در سال‌های اخیر به‌ویژه با توجه به تحولات ژئوپلیتیکی و نقش‌آفرینی بازیگران منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای، گسترش قابل توجهی یافته است. در همین راستا پژوهشگران متعددی به بررسی ساختارها، بازیگران و الگوهای همکاری و منازعه در این منطقه پرداخته‌اند.

در مقاله‌ای با عنوان «امنیت در خلیج فارس بر مبنای راهبردهای جمهوری اسلامی ایران؛ نقش فرهنگ راهبردی و امنیت مشترک منطقه‌ای» که توسط علی جعفری، محمد صحرابی و محمد شاه‌محمدی در فصلنامه مطالعات بنیادین کاربردی جهان اسلام منتشر شده است، نویسندگان تلاش دارند با روش هم‌بستگی و با استفاده از پرسش‌نامه و مصاحبه درباره نظام امنیت منطقه‌ای خلیج فارس، به این سؤال اساسی پاسخ دهند که راهبردهای جمهوری اسلامی ایران چه ارتباطی با رهیافت فرهنگ راهبردی و امنیت مشترک در خلیج فارس دارد؟ یافته‌های مطالعه نشان می‌دهد که امنیت مشترک بر الگوی تحقق امنیت خلیج فارس تأثیر دارد. همچنین مطالعه نشان می‌دهد که نظریه رهیافت فرهنگ راهبردی بر الگوی تحقق امنیت خلیج فارس تأثیر دارد (Jafari et al., 2023).

ایران و نظم/امنیتی خلیج فارس عنوان کتابی است که توسط جواد حیران‌نیا (2024) در انتشارات راتلج منتشر شده است. تمرکز اصلی کتاب بررسی طرح‌های دولت حسن روحانی برای امنیت خلیج فارس است. به‌منظور کاهش تنش در سراسر خلیج فارس، سه طرح از سوی دولت روحانی پیشنهاد شد که عبارت‌اند از: مجمع گفت‌وگوی منطقه‌ای، پیمان عدم تجاوز و ابتکار صلح هرمز. نویسنده معتقد است که به‌دلیل وابستگی کشورهای خلیج فارس به ایالات متحده آمریکا، هیچ کدام از این طرح‌ها به نتیجه درخور توجهی منتهی نشد. این کتاب درنهایت یک مدل

امنیتی برای منطقه خلیج فارس مبتنی بر گفت‌وگوی منطقه‌ای ارائه کرده است (Heiran-nia, 2024). در مقاله‌ای با عنوان «ساختار، کارگزار و امنیت خلیج فارس: تداوم در بحبوحه تغییر» (2025) که در مجله راهبرد تطبیقی توسط مهران کامروا به رشته تحریر درآمده، نویسنده به بررسی ترکیبی عوامل ساختاری و کارگزاری در شکل‌دهی به امنیت منطقه خلیج فارس پرداخته است. وی با تأکید بر رقابت ساختاری میان قدرت‌های منطقه‌ای به‌ویژه ایران و عربستان و نقش برجسته امارات متحده عربی، استدلال می‌کند که توازن نامتعادل امنیتی عمدتاً ناشی از این رقابت‌ها و مداخله‌گری‌های قدرت‌های فرامنطقه‌ای است. با این حال نویسنده نقش عاملیت برخی بازیگران را در ایجاد گشایش‌های سیاسی و امکان‌پذیر ساختن تغییرات معنادار در نظم امنیتی منطقه‌ای برجسته می‌سازد. این مقاله نشان می‌دهد که در کنار ساختارهای تثبیت‌شده، تحولات در سطح عاملیت می‌تواند بسترهای جدیدی برای تنش‌زدایی و بازتعریف ترتیبات امنیتی فراهم کند. این تحلیل می‌تواند به مثابه مبنایی نظری برای فهم پیچیدگی‌های پویایی امنیتی خلیج فارس مورد استفاده قرار گیرد (Kamrava, 2025).

کتاب تحولات پویایی امنیتی خلیج فارس به ویراستاری کریستیان کوئس اولریچسن (2017)، مجموعه‌ای از تحلیل‌های راهبردی درباره تحولات امنیتی خلیج فارس در دوران پس از جنگ سرد تا دهه دوم قرن بیست و یکم را ارائه می‌دهد. نویسندگان این کتاب با تمرکز بر تغییر در موازنه قدرت، افزایش رقابت‌های منطقه‌ای میان ایران، عربستان و کشورهای شورای همکاری خلیج فارس و نقش روزافزون قدرت‌های فرامنطقه‌ای همچون آمریکا، روسیه و چین نشان می‌دهند که ساختار امنیتی خلیج فارس در حال گذار از الگوهای سنتی مبتنی بر مداخله خارجی به سمت نوعی چند قطبی‌سازی و بازتعریف امنیت جمعی است. کتاب همچنین به چالش‌های ناشی از تهدیدات غیردولتی و تنش‌های درون منطقه‌ای پرداخته و بر لزوم بازنگری در راهبردهای امنیتی کشورهای منطقه تأکید دارد (Ulrichsen, 2017).

از نظر عملی همچنین می‌توان طرح تشکیل حکومت مشترک کنت پولاک مدیر مرکز سابان، طرح مجمع منطقه‌ای آ.سه. آن یا آ.سه. آن به علاوه ۳ کوپچان، طرح امنیت دسته‌جمعی روسیه، طرح امنیت شبکه‌ای محمدجواد ظریف و طرح صلح هرمز، مجمع گفت‌وگوی منطقه‌ای، پیمان عدم تجاوز حسن روحانی را در اینجا ذکر کرد. نوآوری نوشتار حاضر تعریف و ضرورت تشکیل یک جامعه شناختاری و معرفتی است که در تمامی این طرح‌ها و نوشتارها نادیده گرفته شده است.

۳. بحث مفهومی؛ منطقه قوی

مفهوم منطقه قوی برای توصیف وضعیتی که در آن دولت‌های یک منطقه از توانایی‌های لازم برای شکل‌دهی به سرنوشت خود برخوردارند، به کار می‌رود. این مفهوم برخلاف سنت رایج که همواره قدرت و انسجام را از بیرون به

منطقه تحمیل می‌کند، بر درون‌زایی قدرت و خوداتکایی ساختاری تأکید دارد. در این چارچوب منطقه نه صرفاً یک جغرافیا، بلکه یک واحد کنشگر محسوب می‌شود که می‌تواند با تکیه بر نیروها و ظرفیت‌های درونی خود، مدیریت نظم و امنیت منطقه را بر عهده بگیرد، یا حتی در طراحی نظم‌های جایگزین مشارکت فعال داشته باشد.

منطقه قوی نه یک وضعیت ایستا، بلکه فرایندی پویا از نظم‌سازی درون‌زاست که در آن کشورها با پذیرش چندگانگی از طریق نهادسازی، گفت‌وگو و هم‌پیوندی، امنیت و توسعه را به مسئولیتی مشترک تبدیل می‌کنند. این ایده با تکیه بر ظرفیت‌های بومی، شکلی از قدرت را ترسیم می‌کند که نه از سلطه، بلکه از اعتماد متقابل، منافع مشترک و احترام متقابل سرچشمه می‌گیرد.

منطقه قوی در خلیج فارس، به‌عنوان یک الگوی راهبردی غیرهژمونیک و بومی برای نظم‌سازی منطقه‌ای، می‌تواند مسیر خروج از چرخه رقابت‌های فرساینده، امنیت وارداتی و وابستگی انرژی‌محور را هموار کند. تحقق این ایده نیازمند تغییر نگاه کشورها از رقابت برای حذف به رقابت برای بقا و توسعه مشترک است.

در بستر خلیج فارس، کاربست مفهوم منطقه قوی واجد اهمیتی راهبردی است، چراکه این منطقه به رغم برخورداری از موقعیتی ژئوپلیتیکی منحصربه‌فرد، درگیر چرخه‌ای مزمن از واگرایی، رقابت‌های هژمونیک و مداخلات خارجی است. مفهوم منطقه قوی، از منظر نظری مبتنی بر سه گزاره کلیدی است: نخست، امنیت به‌مثابه کالای عمومی که تنها از مسیر همکاری جمعی تولید می‌شود و نه از طریق موازنه‌سازی یا برتری‌طلبی؛ دوم، درون‌زایی نظم که به جای تکیه بر معماران بیرونی بر ظرفیت‌های بومی برای تولید سازوکارهای نظم‌ساز اتکا دارد؛ و سوم، منطقه به‌مثابه کنشگر که منطقه را فاعل مستقل و فعال در فرایندهای تصمیم‌سازی و نهادسازی می‌بیند. در این چارچوب منطقه قوی در خلیج فارس از مسیر شکل‌گیری گفت‌وگوهای امنیتی میان دولت‌های ساحلی، همکاری در حوزه‌های کم‌تنش و غیرسیاسی (محیط زیست، امنیت کشتیرانی و مدیریت منابع مشترک) و ایجاد سازوکارهای اقتصادی مشترک مانند صندوق‌های سرمایه‌گذاری و مناطق آزاد فراملی آغاز می‌شود. این روند با نهادینه‌سازی اصول اعتمادسازی، عدم مداخله و احترام متقابل، می‌تواند به تأسیس یک معماری بومی امنیتی — اقتصادی بینجامد که از وابستگی مزمن به قدرت‌های فرامنطقه‌ای بکاهد و مسیر گذار از رقابت مخرب به هم‌زیستی سازنده را هموار سازد. منطقه قوی در این معنا، نه صرفاً یک هدف سیاسی، بلکه یک پارادایم تحول‌ساز برای بازاندیشی نظم منطقه‌ای در خلیج فارس است. سابقه طرح این ایده در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران به روی کار آمدن دولت حسن روحانی و پس از توافق هسته‌ای ۲۰۱۵ با کشورهای ۵+۱ بر می‌گردد.

دولت روحانی که رویکرد سیاست خارجی خود را بر مبنای تنش‌زدایی و بازسازی روابط منطقه‌ای استوار کرده بود، تلاش داشت چهره‌ای متعادل‌تر و کم‌تنش‌تر از ایران در محیط پیرامونی ارائه دهد. بنابراین، استراتژی اعلامی دولت حسن روحانی برای حفظ توازن قوای منطقه‌ای این‌گونه تعریف شد: دولت‌های کارآمدتر در منطقه قوی به

جای قدرتمندترین در منطقه ضعیف (Barzeghr, 2019: 193). این راهبرد در چارچوب صلح هرمز جنبه عینی و عملیاتی یافت؛ طرحی که هدف آن بازتعریف نظم امنیتی خلیج فارس بر پایه گفت‌وگو، عدم مداخله خارجی و مسئولیت‌پذیری جمعی بود. این ابتکار در هفتاد و چهارمین اجلاس مجمع عمومی در چهارم شهریور ۱۳۹۸ توسط حسن روحانی مطرح و در همان روز در بیانیه محمدجواد ظریف وزیر امور خارجه وقت، جزئیات بیشتری از آن به شورای امنیت ملل متحد ارائه شد (Golkarami & Hosseini, 2023: 169).

مسعود پزشکیان رئیس دولت چهاردهم در نخستین پیام کتبی خود بار دیگر بر موضوع منطقه قوی اشاره و در آن تأکید می‌کند: در دولت من، تقویت روابط با همسایگان در اولویت قرار خواهد گرفت. ما از ایجاد یک «منطقه قوی» حمایت خواهیم کرد نه منطقه‌ای که در آن یک کشور به دنبال هژمونی و تسلط بر سایرین باشد. من قویاً معتقدم که کشورهای همسایه و برادر نباید منابع ارزشمند خود را در رقابت‌های فرسایشی، مسابقات تسلیحاتی یا مهار بی‌دلیل یکدیگر هدر دهند. در عوض، هدف ما ایجاد محیطی است که منابع خود را برای پیشرفت و توسعه منطقه به نفع همگان اختصاص دهیم (Pezeshkian, 2024). ایده منطقه قوی در نگاه راهبردی جمهوری اسلامی ایران در منطقه پیرامونی خود ریشه دارد. این ایده به معنای پذیرش اصل تأمین منافع جمعی، ضرورت احترام به این منافع، تعمیم اصل برد - برد به سطح منطقه، مخالفت با برتری جویی و حذف دیگر کنشگران است. اگرچه رقابت بین کشورها در مسیر توسعه اقتصادی و اجتماعی ناپسند نیست، اما تلاش برتری‌جویانه برای حذف رقبا و تبدیل شدن به قدرت فائقه نه تنها دست‌نیافتنی است، بلکه تنش‌زا و اصولاً ناممکن است. چنین رقابتی تنها دور باطل و مخربی را موجب می‌شود که جز تنش مزمن و درگیری مستمر حاصلی ندارد (Zarif, 2017).

۴. روش‌شناسی

از آنجایی که نویسندگان درصدد ارائه پاسخ به معضل عدم شکل‌گیری یک رژیم امنیتی باثبات و درنهایت تشکیل منطقه قوی در سیستم تابعه خلیج فارس هستند، به لحاظ هدف تحقیق از نوع کاربردی است. از نظر ماهوی، تحقیق ضمن تبیین وضعیت کنونی منطقه، هنجارهایی را جهت تشکیل یک منطقه شناختاری، اعتمادسازی از نوع غیررسمی و راهبردی و نیز رژیم امنیت منطقه‌ای را تجویز کرده است. به لحاظ روشی این تحقیق از نوع کیفی بوده و شیوه گردآوری داده‌ها نیز به صورت کتابخانه‌ای و اینترنتی (برخط) است.

۵. یافته‌ها و بحث

۵-۱. تناقضات ساختاری حاکم بر سیستم تابعه خلیج فارس

همانگونه که عنوان شد، سطح تحلیل مقاله حاضر متمرکز بر سیستم تابعه خلیج فارس است. این مفهوم که توسط

کانتوری و اشیگل مطرح شده، روابط متقابل درون یک منطقه را شامل می‌شود و ناحیه‌ای از جهان است که واحدهای تشکیل‌دهنده آن از لحاظ جغرافیایی در مجاورت با یکدیگر قرار گرفته و امور مربوط به سیاست خارجی آن‌ها با یکدیگر مرتبط است (Ghalibaf & Yaghubi, 2014: 62). علاوه بر سه متغیر داخلی، منطقه‌ای و کنش متقابل میان بازیگران مسلط، توجه به بخش‌های مرکزی، پیرامونی و قدرت مداخله‌گر نیز در تجزیه و تحلیل سیستم تابعه از اهمیت بسزایی برخوردار است. این مقاله گرچه به ملاحظات تمام کشورهای منطقه اهمیت می‌دهد، اما معتقد است دو کشور ایران و عربستان به دلیل توانایی ائتلاف‌سازی و نظم‌بخشی محدود، بخش مرکزی سیستم تابعه خلیج فارس را تشکیل می‌دهند. بازیگر مداخله‌گر از دیگر عناصر قابل بررسی در سیستم تابعه خلیج فارس است. وجود دو متغیر وابستگی متقابل امنیتی از نوع سلبی که بازیگران خارج از سیستم را تحت تأثیر قرار می‌دهد و همچنین پایین بودن درجه استقلال امنیتی که ناشی از نبود یک سیستم کنترل‌کننده خودکار و ضعف مدیریتی بخش مرکز یاست، مداخله‌گری را به یک امر مرسوم در سیستم تابعه خلیج فارس تبدیل کرده است. در اینجا آنچه حائز اهمیت است بخش کنترل‌گر سیستم تابعه است. این بخش با توجه به شرایط و ویژگی‌های حاکم بر سیستم تابعه خلیج فارس، غیرخودکار بوده و ورودی‌ها و خروجی‌های آن به وسیله بازیگر مداخله‌گر خارجی تنظیم و مدیریت می‌شود. به نظر می‌رسد از این ویژگی نفوذپذیری سیستم تابعه خلیج فارس می‌توان در جهت تعریف ایفای نقش فعال برای یک سازمان مشروع بین‌المللی و در فرایند اعتمادسازی راهبردی، استفاده حداکثری به عمل آورد. در صورت موفقیت در این فرایند و با تشکیل منطقه قوی، می‌توان امیدوار بود که ساخت کنترلی نظم و امنیت منطقه‌ای از حالت غیرخودکار خارج و ویژگی خودکار و خودتنظیم‌کنندگی به خود گیرد.

۱-۵. وابستگی متقابل امنیتی از نوع سلبی

دو رویکرد متعارض در رابطه با وابستگی متقابل امنیتی وجود دارد؛ رویکرد اول ایجابی است و همچون نظریه وابستگی متقابل اقتصادی که از نقش مثبت درهم‌تنیدگی اقتصادی و تأثیر مطلوب آن بر امنیت و صلح بین‌المللی سخن می‌راند، وابستگی متقابل از نوع امنیتی نیز قادر است با درگیر ساختن منافع حیاتی واحدها، مانع از بروز تعارض و جنگ میان کشورها شود. وابستگی متقابل امنیتی واحدها را وادار می‌دارد تا نسبت به هر نوع تغییر و تحول امنیتی در طرف‌های مقابل حساسیت نشان داده و این وضعیت نیز به نوبه خود آسیب‌پذیری‌های متقابل را در پی دارد. در چارچوب وابستگی متقابل به این جهت، که سطح آسیب‌پذیری‌ها یکسان است، دولت‌ها سعی می‌کنند با حساسیت بیشتری تحولات عمیق امنیتی یکدیگر را پیگیری کنند.

رویکرد دوم در سایه یک برداشت سلبی از مفهوم وابستگی متقابل قرار دارد. این برداشت از تغییر و تحولات موقعیتی یکی از اعضای مجموعه امنیتی ناشی می‌شود. در یک سیستم تابعه، روابط کشورها به شدت تحت تأثیر موازنه

قدرت قرار دارد. در چنین شرایطی افزایش قدرت یک عضو به شکل‌گیری دغدغه‌های شدید امنیتی در اعضای دیگر منجر می‌شود. در این فرایند البته عناصر مختلفی از جمله نزدیکی جغرافیایی و نیز سرشت وجودی بازیگران و اعضای یک سیستم در اینکه تغییر و تحول موقعیتی حادث شده با سوءبرداشت تفسیر شود، بسیار کلیدی است.

تحولات امنیتی منطقه خلیج فارس طی چند دهه اخیر برداشت سلبی از وابستگی متقابل امنیتی را تقویت کرده است. جابه‌جایی در موقعیت و تغییر معادلات قدرت توسط یکی از واحدها نه تنها در یک فرایند مثبت امنیتی ارزیابی نمی‌شود، بلکه به تقویت حس بدبینی و ناامنی عمیق در طرف‌های دیگر معنی می‌دهد. این وضعیت را می‌توان به معضل امنیتی نسبت داد که در سیستم تابعه خلیج فارس جریان دارد. معمای امنیت نوعی «تنگنای راهبردی دو سطحی» در روابط میان اعضای این مجموعه امنیتی به وجود آورده که از ازدیاد قدرت یکدیگر واهمه و وحشت داشته باشند. ریشه این هراس در تعارض هویتی و اجتماعی متعارض هر یک از بازیگران نهفته است. این عامل به‌ویژه خود را پس از وقوع انقلاب اسلامی در ایران با علایق شدید شیعی بیشتر در روابط کشورهای منطقه خلیج فارس بروز داده است. تنش‌های سعودی و ماریپیچ‌گونه امنیت در خلیج فارس پس از وقوع انقلاب اسلامی فشار زیادی را بر ساختار امنیت منطقه‌ای وارد ساخته که متأثر از تعارض هویتی و ایدئولوژیکی انقلاب اسلامی با مبانی هویتی و سازه‌ای کشورهای خلیج فارس است.

۲-۱-۵. پایین بودن درجه استقلال

هر سیستمی با هر نظم و نظامی قطعاً دارای یک استقلال نسبی از سطوح فروتر و فراتر از خود است که اگر به این صورت نبود، عنوان یک سیستم یا نظام منطقه‌ای را یدک نمی‌کشید. با این حال این استقلال ممکن است توأم با درجاتی (سطح پایین و سطح بالا) باشد. دو متغیر وابستگی متقابل امنیتی عناصر خارجی به روندهای امنیتی موجود در مجموعه‌ها و نیز ساختار حاکم بر مناطق، تعیین‌کننده میزان و درجه استقلال است (Buzan et al., 2015: 32).

روندهای امنیتی حادث‌شده در منطقه خلیج فارس به دلیل وابستگی اجزای تشکیل‌دهنده آن به یکدیگر (Fatemi Nasab et al., 2022:5) نه تنها اعضای درون سیستمی، بلکه قدرت‌های توانمندتر بیرون از سیستم را نیز متأثر می‌سازد. با توجه به این ملاحظات، خلیج فارس دارای دو سطح منطقه‌ای و بین‌المللی است که با یکدیگر هم‌پوشانی دارند، به گونه‌ای که نوع بازی هر یک از بازیگران بر هر دو سطح و امنیت منطقه تأثیرگذار خواهد بود (Jalaie et al., 2023: 170). از این رو، یک نوع وابستگی متقابل امنیتی میان این سیستم تابعه و قدرت‌های فرمانطقه‌ای حاکم شده است. از طرفی، نوع ساختار حاکم بر خلیج فارس نیز زمینه‌های نفوذ در آن را به مراتب هموارتر کرده است. نبود یک سیستم کنترل‌کننده خودکار و ضعف مدیریتی بخش مرکزی، مداخله‌گرایی را به امری مرسوم تبدیل کرده است. به تعبیری سیستم تابعه خلیج فارس در چارچوب «مکانیسم خوداتکایی منطقه‌ای»

نمی‌گنجد. امکان اینکه مناقشات و تحولات امنیتی در آن به سایر مناطق و یا نظام بین‌المللی تسری یابد به شدت بالاست. در مناطقی که از نظر خوداتکایی پایین هستند و از طرفی فقدان حضور یک قدرت نظم‌دهنده اصلی احساس می‌شود، نیاز مستمر به دخالت قدرت‌های بزرگ وجود دارد (Rosecrance & Scott, 2016: 223).

بنابر عقیده‌ای نظم موجود در منطقه خلیج فارس و یا فراتر از آن غرب آسیا یک نظم خودساخته و حاصل فرایندهای امنیتی موجود در درون خود سیستم نیست، بلکه یک نظم تحمیلی در آن جریان دارد که ایالات متحده آمریکا طی چندین دهه به‌طور مستقیم آن را مدیریت می‌کند. در جایی که یک قدرت بزرگ به‌مثابه یک هژمون رفتار می‌کند، ممکن است یکی از این سه شیوه را برای مدیریت روابط خود با کشورهای کوچک‌تر اتخاذ کند؛ اول اینکه امکان دارد شیوه موازنه‌گر را اتخاذ کند و درصدد حفظ ثبات، یا تعادل نظام از طریق متبادل و متناوب کردن حمایت‌های خود بین طرف‌های مختلف در یک مناقشه منطقه‌ای باشد؛ دوم اینکه ممکن است به تناوب تلاش کند امنیت منطقه‌ای را از طریق شبکه‌ای از اتحادهای کوچک با قدرت‌های کوچک‌تر در منطقه تأمین کند. سرانجام یک هژمون ممکن است قدرت بسیار زیاد خود را در مقابل کشورهای کوچک‌تر در یک منطقه به‌کار گیرد تا نظم را به روشی که عموماً «نظریه ثبات مبتنی بر استیلا» خوانده می‌شود، برقرار کند (Papayouanou, 2016: 191).

تاریخ تحولات امنیتی خلیج فارس به‌وضوح آشکار می‌سازد که آمریکا هر سه شیوه را برای مدیریت نظم در منطقه به کار بسته است؛ این کشور با فروش تجهیزات گسترده نظامی و استقرار ناوگان پنجم نیروی دریایی خود در بحرین سعی دارد از کشورهای کوچک در برابر قدرت‌های منطقه‌ای محافظت و قدرت را با قدرت مهار کند. همچنین شبکه‌ای از اتحادهای کوچک همچون شورای همکاری خلیج فارس را تقویت می‌کند تا مانع از قدرتیابی کشورهای تجدیدنظرطلب در منطقه شود. سوم اینکه با استفاده از قدرت برتر خود و با توسل به زور تلاش کرده با کشورهای برهم‌زننده نظم امنیت منطقه‌ای همچون عراق مقابله کند. به‌طور کلی، در چارچوب این دیدگاه عقیده بر این است که آمریکا نظم‌دهنده اصلی منطقه خلیج فارس است و حضور فعالانه این کشور در تحولات امنیتی منطقه به ثبات نسبی در آن کمک کرده است. از این‌رو، خروج این کشور و واگذاری مسئولیت چیزی جز خشونت و مناقشه عاید کشورهای منطقه نخواهد کرد. دیدگاه دیگر بر این عقیده استوار است که خروج آمریکا و «واگذاری مسئولیت» به کشورهای اصلی این منطقه نه‌تنها به تناوب خشونت و مناقشه دامن نمی‌زند، بلکه برعکس این حضور قدرت‌های خارجی و در رأس آن ایالات متحده است که جنگ و بی‌ثباتی در منطقه را نهادینه کرده است.

با این حال، در این نوشتار سعی بر این است تا با رد این دو رویکرد خوشبینانه و بدبینانه، به تقویت یک دیدگاه واقع‌بینانه و عملگرایانه همت گماشته شود. واقعیت این است که به‌دلیل عدم شکل‌گیری یک آگاهی منطقه‌ای در میان کشورهای منطقه خلیج فارس امکان به خطر افتادن صلح و امنیت به این جهت که سازوکارهای مقوم صلح عملاً شکل نگرفته، هر آینه دور از انتظار نیست. از طرفی حضور قدرت‌های فرامنطقه‌ای و در رأس آن ایالات متحده

آمریکا نیز به امنیت و ثبات منطقه کمک نکرده است. در تأیید این واقعیت می‌توان به وقوع جنگ‌های متعدد منطقه‌ای و داخلی و نیز رقابت‌های تسلیحاتی ناامن‌کننده اشاره داشت که در سال‌های حضور آمریکا در منطقه رخ داده است. بنابراین آنچه بیشتر به تقویت صلح و ثبات در منطقه کمک خواهد کرد، اولاً، شکل‌گیری یک نوع آگاهی منطقه‌ای در میان کشورهای منطقه خلیج فارس است که خود زمینه‌های رفع سوء تفاهات، تصحیح محاسبات اشتباه از رفتار همدیگر و نیز تشکیل سازوکارهای مقوم صلح را فراهم خواهد کرد. با این حال، همچنان خلأ یک قدرت نظم‌بخش به دلیل حضور طولانی مدت قدرت‌های بزرگ در شکل‌دهی به روندهای امنیتی این منطقه و نیز شفاف‌سازی تصمیمات و نظارت بر اجرای دقیق این تصمیمات احساس خواهد شد. بنابراین، درگیر کردن یک نهاد مشروع که مورد پذیرش همه طرف‌های منطقه باشد، امری ضروری است. این حضور و نظارت می‌تواند مقطعی و موقت باشد و با نهادینه‌سازی رفتارهای قاعده‌مند می‌توان امور منطقه‌ای را به کشورهای اصلی این مجموعه محول کرد تا در چارچوب یک سیستم امنیتی خوداتکا و خودکفا نظم و امنیت را در خلیج فارس مدیریت کنند.

۲-۵. پویای امنیتی و فرایند اعتمادسازی در سیستم تابعه خلیج فارس

با نگاه به جغرافیای سیاسی جهان سه شکل از تشکلهای منطقه‌ای را در یک طیف می‌توان شناسایی کرد که به روابط و پویای امنیتی موجود در میان واحدهای سیاسی و غیرسیاسی آن شکل می‌دهند. در ابتدای طیف مجموعه امنیتی کلاسیک قرار دارند که به واسطه افزایش تعامل و تماس‌های مکرر بین اجزای یک سیستم از فضای خام و اولیه جغرافیایی متمایز می‌شوند (Hettne, 2005: 548).

در انتهای طیف جامعه مدنی منطقه‌ای قرار دارد که علاوه بر واحدهای سیاسی، بازیگران غیردولتی و فرامحلی نیز در ابعاد مختلف اقتصادی و حقوق بشری امکان ظهور و بازیگری پیدا می‌کنند. در این مرحله دولت‌ها ضمن تحکیم هویت و مشروعیت خود، هویت و مشروعیت همتایان خود و نیز بازیگران فرامحلی را نیز می‌پذیرند (Hettne & Soberbaum, 2000: 22). در وسط طیف، جامعه منطقه‌ای قرار دارد که جامعه‌ای صرفاً دولتی است. منطق تهدید و زور همچنان وجود دارد، ماهیت جامعه آنارشیک بوده، اما انتظار نظم و مدیریت این شرایط به دلیل افزایش آگاهی منطقه‌ای در میان کشورها و به‌ویژه از طریق ساخت رژیم امنیتی وجود دارد.

منطقه خلیج فارس به‌عنوان ناحیه‌ای مجزا شناخته می‌شود که حدود و ثغور آن به‌وسیله موانع فیزیکی کم و بیش طبیعی مشخص شده و ویژگی‌های اکولوژیک خاص خود را دارد. مردمانی که در این فضا در حال زیست هستند، چندان هم منزوی نبوده و دارای تماس‌های حداقلی با یکدیگر هستند. بنابراین خلیج فارس را می‌توان یک سطح بالاتر از فضای جغرافیایی مورد تحلیل قرار داد، چرا که تعامل و تماس‌های مکرر همواره میان اجزای آن شکل گرفته و واحدهای موجود در آن به سمت نوعی رابطه فرامحلی تکامل یافته‌اند. اما واقعیت این است که این

تعامل و سطح تماس به دلیل حاکمیت الگوی دشمنی و وابستگی متقابل امنیتی (سلبی)، از پیشرفت چندانی برخوردار نبوده است. ماهیت منطقه آنارشیک است و از این رو، دولت‌ها منافع خویش را از طریق سیاست قدرت دنبال می‌کنند. بازیگران در این منطقه بیش از آنکه به فکر سازماندهی و قاعده‌مندی روابط میان خود باشند، به دنبال پیوستن به تشکلهایی در خارج از سیستم هستند تا توازن موجود در منطقه را به نفع خود تغییر دهند. الگوی دشمنی حاکم بر منطقه و فضای آنارشیک موجود، مجالی برای طرح و موفقیت هیچ سازوکار امنیتی و همکاری جویانه را نمی‌دهد، چراکه هر دولتی جز برای خودش مشروعیتی برای دیگری قائل نیست و روابط آن‌ها تحت تأثیر شدید بی‌اعتمادی و نفرت قرار دارد.

به عقیده نگارندگان، حرکت از مجموعه منطقه‌ای به سمت جامعه منطقه‌ای بسیار دشوار و پیچیده است. همچنین مدیریت جامعه‌ای که در آن هنوز منطق تهدید و زور حاکم است و ماهیت مجموعه آنارشیک است، کار آسانی نخواهد بود. از همین رو، نیاز به طراحی‌های جدیدی در حفاصل میان مجموعه امنیتی و جامعه امنیتی است. طراحی‌هایی که باید بیش از همه بر عنصر اعتمادسازی و فرایندهای اجرای آن تمرکز داشته باشد. این اقدامات با تقویت اتحاد، ترویج گفت‌وگو و کاهش تنش‌های ملی نقش مهمی در روابط بین‌الملل ایفا می‌کند و برای ایجاد محیطی مناسب جهت حل مناقشه و صلح ضروری است (Ahmad Sheikh, 2023: 112). در فرایند اعتمادسازی اراده طرفین برای پذیرش تعهدات و اجتناب از درگیری متضمن موفقیت آن است. در مرحله بعدی، نقش میانجی‌ها در شناسایی زمینه‌های اختلاف و تعریف مسیرهای آسان در جهت کاهش اختلافات و تقویت روند اعتمادسازی اهمیت پیدا می‌کند (Roshan Islam, 2024: 2).

فرایند اعتمادسازی به دو شیوه در منطقه خلیج فارس قابل اجراست؛ نخست از طریق ایجاد کانال «دیپلماسی مسیر دوم» و غیررسمی/غیردولتی و دوم از طریق «تبادل استراتژیک» و رسمی. از آنجایی که کشورهای منطقه دچار اختلافات شناختی عمیق نسبت به یکدیگرند، پیگیری «دیپلماسی مسیر دوم» می‌تواند در رفع اختلافات شناختی بسیار مؤثر واقع شود. همچنین به دلیل ایفای نقش بازیگران غیردولتی به‌ویژه اندیشکده‌ها، مؤسسات پژوهشی و... خود می‌تواند تمرین مناسبی جهت شکل‌گیری جامعه مدنی منطقه‌ای در آینده باشد. بنابراین تشکیل مؤسسات پژوهشی و اندیشکده‌های مقوم دیپلماسی مسیر دوم در کشورهای منطقه خلیج فارس که ارتباط مستقیم و نزدیک باهم دارند ضروری بوده و می‌توانند با تعیین دستورکارهای مشابه و برنامه‌های هدفمند در شکل‌گیری یک منطقه شناختاری مؤثر باشند. جامعه معرفتی/شناختی جامعه‌ای آگاهی‌بخش است که در آن اجزای مجموعه تلاش می‌کنند با انجام یک سری اقدامات و تدابیر اعتمادساز، اختلافات شناختی موجود را از طریق یادگیری اجتماعی، افزایش آگاهی منطقه‌ای و درنهایت کسب هویت جمعی، در میان خود مرتفع سازند. بنابراین، اعتمادسازی بیش از همه دارای پیش زمینه‌های اجتماعی، شناختی و بین‌الذهانی است و بهره‌گیری از تجارب مناطق قوی همچون اروپا

به کشورهای منطقه کمک می‌کند تا در چارچوب اصل یادگیری اجتماعی به تعمیق و نهادینه‌سازی فرایند همگرایی بپردازند. یادگیری اجتماعی توجیه می‌کند که الگوی موازنه قوا و اصل بازدارندگی که عیناً از نظام امنیتی اروپا مورد تقلید قرار گرفته، الگوهای امنیت دسته‌جمعی و ترتیبات مبتنی بر همکاری نیز به راحتی قابل بهره‌برداری هستند. مرحله دوم در راستای ورود به فاز اعتمادسازی که خود از یادگیری اجتماعی نشئت می‌گیرد، آگاهی و هویت منطقه‌ای است. آگاهی و هویت منطقه‌ای به حضور در یک منطقه شناختاری و نه الزاماً ساختاری اشاره دارد که از احساس تعلق و ارزش‌های مشترک به منطقه‌ای خاص شکل گرفته است.

کسب هویت جمعی و بازتعریف هویت سنتی نیز مهم است. این موضوع آن‌ها را به پذیرش هنجارهای مشترک از قبیل تساهل و تسامح ایدئولوژیک، حل مسالمت‌آمیز اختلافات، احترام به تمامیت ارضی یکدیگر، عدم مداخله در امور داخلی یکدیگر و پذیرش تمایزات قومی، نژادی و فرهنگی متقاعد می‌سازد.

با افزایش آگاهی و شناخت نسبت به آثار مثبت تدابیر اعتماد — امنیت‌ساز در کاهش تنش که از طریق یادگیری اجتماعی و الگوبرداری از مناطق پیشرفته حاصل می‌شود، کشورهای منطقه آمادگی لازم برای معرفی خود به عنوان یک کل و نیز ورود به مرحله اعتمادسازی از نوع رسمی و تبادل استراتژیک را کسب می‌کنند. «تبادل استراتژیک» و رسمی یکی دیگر از راه کارهای اساسی تقویت اعتماد و غلبه بر اختلافات شناختی در میان کشورهای منطقه خلیج فارس است. تبادل استراتژیک به همکاری کشورها در حوزه‌های نظامی و امنیتی اشاره دارد تا از این طریق سوءبرداشت‌ها و محاسبه‌های نادرست از توانمندی‌های تهاجمی یکدیگر و عدم قطعیت‌های موجود را اصلاح کنند. در فرایند تبادل استراتژیک دولت‌ها تلاش می‌کنند به طرف‌های مقابل این موضوع را القا کنند که افزایش توان دفاعی و ظرفیت‌های نظامی آن‌ها با نیت و اهداف غیرتهاجمی صورت می‌پذیرد. برای این منظور روش‌های مختلفی نیز وجود دارد از جمله: مخابره شواهد به قدر کافی تأییدشده، ارائه شاخص‌های هشداردهنده زودهنگام و پذیرش محدودیت نسبت به فعالیت‌های نظامی خود (Elahi & Postinchi, 2009).

مهم‌ترین موضوعاتی که در فرایند اعتمادسازی استراتژیک یا رسمی خودنمایی می‌کند، شفافیت و نظارت است. شفافیت عبارت است از چاپ و انتشار تصمیمات اتخاذشده توسط دولت‌های درگیر در فرایند اعتمادسازی (Mousavi, 2007: 82). هدف اصلی اقدامات اعتماد — امنیت‌ساز، کاهش سوژن از طریق پیش‌بینی‌پذیر ساختن رفتار رقباست. این امر معمولاً از طریق تبادل اطلاعات به‌ویژه در حوزه تسلیحاتی امکان‌پذیر است، چراکه کشورها بیشتر از هر حوزه دیگری، نسبت به توانمندی‌های مادی یکدیگر سوءظن دارند. از این رو، وقتی دولت‌ها در مورد ظرفیت‌ها و برنامه‌های نظامی یکدیگر شفافیت ایجاد می‌کنند، اعتماد و اطمینان در میان آن‌ها افزایش می‌یابد. اقدامات اعتمادسازی با تمرکز بر تبادل اطلاعات به منظور افزایش درک متقابل از توانایی و مانورهای نظامی ملی و تسهیل ارتباط منظم برای جلوگیری از برخوردهای نظامی غافلگیرانه و ناخواسته، در روابط میان دو کشور یا

مجموعه‌ای از کشورها طراحی می‌شود.

در طول مذاکرات کنترل تسلیحات و امنیت منطقه‌ای در روند صلح چندجانبه خاورمیانه در دهه ۱۹۹۰، تبادل اطلاعات و ایجاد ساختارهای ارتباطی نظیر خطوط تلفن مورد بحث و بررسی‌های جدی قرار گرفت. به‌طور خاص: شش کشور مصر، رژیم صهیونیستی، اردن، عمان، فلسطین و تونس روی این موضوع توافق کردند که در یک شبکه ارتباطی منطقه‌ای مشارکت داشته باشند. علاوه بر این توافق کردند که درمورد پرسنل نظامی، اسناد طبقه‌بندی‌نشده نظامی، آموزش و مانورهای نظامی، اطلاعات رد و بدل کنند. اگرچه کل این بسته اعتماد — امنیت‌ساز هرگز به‌طور رسمی مورد امضا قرار نگرفت، اما این گفت‌وگوها فهم مفید بودن اقدامات مزبور را در میان کشورهای منطقه به همراه داشت (Finaud & Peczeli, 2013: 4).

به‌طور کلی، کشورهایی که در حوزه‌های تهدید قرار دارند نسبت به محیط اطراف خود بی‌اعتمادند. بنابراین، اعتمادسازی بدون گسترش مبادلات بین کشورهای حوزه خلیج فارس امکان‌پذیر نخواهد بود... هرگونه تبادل استراتژیک می‌تواند زمینه‌های اعتمادسازی را فراهم آورد. تبادل استراتژیک دارای دو حوزه رفتاری است: اولاً، انعکاس قابلیت نظامی کشورها را انجام می‌دهد و ثانیاً، زمینه‌های لازم برای امضای پیمان‌نامه در امر آموزش و تمرین مشترک نظامی، مبادله اطلاعات و تجربیات، توسعه همکاری، تأمین امنیت داخلی، مبارزه با هرگونه قاچاق مواد مخدر و سایر اقدامات ضد امنیت و نظم کشورهای منطقه را فراهم سازد. کشورهایی که در چنین فرایندی قرار گیرند از قابلیت‌های بیشتر برای ارتقای موقعیت امنیتی خود برخوردار می‌شوند و به این ترتیب، قادر خواهند بود تا فرایندهای معطوف به اعتمادسازی را ایجاد کنند (Elahi & Postinchi, 2009: 120).

با این حال، ایجاد شفافیت در رفتار و عملکرد دولت‌ها به‌ویژه در میان کشورهای خلیج فارس کاری بس دشوار و پیچیده خواهد بود. اولاً، اینکه به‌دلیل حاکمیت اصل بی‌اعتمادی، دولت‌ها از ارائه دقیق اطلاعات نظامی خود به یکدیگر اجتناب می‌ورزند و دوم، اینکه حتی در صورت تبادل اطلاعات، تضمین و اطمینانی نسبت به صحت و درستی آن اطلاعات در میان کشورها وجود ندارد. از همین‌رو، بحث نظارت و راستی‌آزمایی در چارچوب تدابیر اعتمادسازی مطرح می‌شود.

تدابیر اعتمادسازی با تمرکز بر بحث نظارت و راستی‌آزمایی، ایجاد اعتماد از طریق صدور مجوز به کشورهای مشارکت‌کننده جهت نظارت بر امکانات و توانمندی‌های نظامی و تسلیحاتی یکدیگر را در دستور کار قرار می‌دهند. تدابیر نظارتی در «راستی‌آزمایی» فعالیت‌های نظامی طرفین، حالت غیرتهاجمی دارد و فقط درصدد است تا درستی اطلاعات مبادله‌شده را تأیید کند. این سازوکار نظارتی می‌تواند درونی و به ابتکار خود کشورهای خلیج فارس باشد، یا اینکه در صورت عدم موفقیت در پیشبرد روند اعتمادسازی، از ظرفیت ناظران بین‌المللی به‌ویژه نهادهای بین‌المللی مشروع نیز استفاده شود.

در نظارت بین‌المللی، دولت‌ها می‌توانند شخص ثالثی را برای نظارت بر اجرای تعهدات خود برگزینند که این شخص ثالث می‌تواند سازمان‌های بین‌المللی، منطقه‌ای، گروهی از دولت‌ها و یا یک دولت به تنهایی باشد. بی‌شک نظارت نهادینه‌شده و سازمان‌یافته نتایج قابل اعتمادتری در پی خواهد داشت. سازمان‌های بین‌المللی دارای شخصیت حقوقی هستند که براساس نیازها و ضرورت‌های خاصی پیدا شده و همراه با تحول این نیازها تحول و توسعه یافته‌اند. ازجمله صلاحیت‌هایی که به تبع شخصیت حقوقی برای سازمان‌های بین‌المللی ایجاد شده، نظارت است. نظارت سازمانی از وظایف و صلاحیت‌های سازمان‌های بین‌المللی است (Abedini et al., 2019: 124).

به‌طور کلی، نقش میانجی در جهت تسهیل روند کار بسیار اساسی است و می‌تواند در اطمینان بخشی و پیشبرد تدابیر اعتمادسازی بسیار مؤثر واقع شود. در چنین شرایطی میانجی‌ها باید در طراحی تدابیر اعتمادسازی مداخله کرده و بخشی از روند کار را بر عهده بگیرند (Herbert, 2014: 5-6). ماسون و زیگفرید به وظایف و نقش‌های متعددی برای میانجی‌ها اشاره کرده‌اند که از مهم‌ترین آن‌ها می‌توان به طراحی تدابیر اعتمادسازی متناسب با بسترهای اجتماعی، ساده‌سازی و پایین نگه داشتن هزینه اعتمادسازی، برقراری پیوند میان روندها یا مذاکرات با ایجاد صلح و امنیت در منطقه و ... اشاره داشت (Mason & Seigfreid, 2013: 76).

۳-۵. تحول ساختاری نظم امنیت منطقه‌ای در سیستم تابعه خلیج فارس

تا اینجا الزامات و بایسته‌های تشکیل رژیم امنیتی باثبات و منطقه قوی مورد بحث قرار گرفت. گفته شد که سیستم تابعه خلیج فارس در یک وضعیت واقعی بدون ساختار جمعی قرار دارد که کنش‌ها در آن نه به صورت ارتباطی، بلکه به صورت استراتژیک انجام می‌شود. این کنش استراتژیک و حاکمیت بازی برد - باخت، ناشی از فقدان مفاهیم و یا در خوشبینانه‌ترین حالت وجود ارتباطات تحریف‌شده میان کنشگران اصلی آن است. عرصه رقابت خودخواهانه که به واسطه غلبه عقلانیت واقع‌گرایانه بر عرصه شناخت متقابل، اجماع و گفت‌وگوهای سازنده، مانع از شکل‌گیری هرگونه جامعه امنیتی شده است. بخشی از این وضعیت ناشی از آسیب‌های مداخله‌گرایی قدرت‌های بزرگ و تقویت سوءبرداشت‌های طرفین از یکدیگر است. تجربه تاریخی حضور قدرت‌های بزرگ در ساختار امنیتی منطقه بیانگر این واقعیت است که نه تنها حضور این قدرت‌ها به صلح و ثبات منطقه کمکی نکرده، بلکه به شکل‌گیری بحران‌های متعدد و نیز واگرایی کشورها از یکدیگر نیز منجر شده است. عدم تقارن دیدگاه کشورهای منطقه نسبت به ساختار نظام بین‌المللی و نیز نسبت به سرکرده‌های این نظام، به تشدید تضادهای منطقه‌ای و مختل شدن سیر درونی پوشش‌های امنیتی منطقه‌ای انجامیده است.

بخشی دیگر اما مربوط به انتظارات فرهنگی و هویتی متعارض بازیگران اصلی منطقه خلیج فارس است. جمهوری اسلامی ایران با جمعیت غالب شیعی و عربستان سعودی نماینده اسلام سنی مثالی بارز در این زمینه

هستند که این تعارضات بر رقابت‌های منطقه‌ای و ژئوپلیتیکی دو کشور نیز تأثیر گذاشته است. تعارض‌های هویتی موجود به بر ساخته شدن نوعی آنا‌رشی در منطقه منجر شده که ماحصل آن افزایش رقابت و تخصا ص در قالب «منطق لاکی و هابزی» است. به همین دلیل واحدهای سیاسی منطقه معمای امنیتی مختلف را مطرح کرده و به سمت خودیاری، توازن قوا و رقابت تسلیحاتی حرکت کرده‌اند. تحت تأثیر گفتمان مزبور، امروزه کشورهای شورای همکاری خلیج فارس ایران را به مثابه یک شریک مظنون، همسایه نامطمئن و گاه تهدید و دشمن علیه خود به حساب آورده و براساس این برداشت ذهنی به بازتعریف اقدامات علیه ایران دست می‌زنند (Ekhtiari Amiri, 2015:18).

به دلیل همین تعارضات هویتی است که هیچ کدام از طرح‌ها و ترتیبات امنیتی پیشنهاد شده، به نتیجه درخور توجهی منتهی نشده است. طرح تشکیل حکومت مشترک کنت پولاک مدیر مرکز سابان، طرح مجمع منطقه‌ای آ.سه. آن یا آ.سه. آن به علاوه ۳ کوپچان، طرح امنیت دسته‌جمعی روسیه، طرح امنیت شبکه‌ای محمدجواد ظریف و طرح صلح هرمز حسن روحانی از جمله طرح‌های عقیمی است که برای کشورهای منطقه خلیج فارس پیشنهاد شده است. به عقیده نگارندگان، علت شکست این ترتیبات و عدم پذیرش آن‌ها به وضعیت خاص منطقه مربوط می‌شود که از مشکلات هویتی، شناختی و در کل سازه‌ای رنج می‌برد. بنابراین چنین وضعیتی کشورهای منطقه را نیازمند تشکیل جامعه معرفتی و شناختاری کرده تا به واسطه آن، عدم قطعیت‌های موجود در روابط خود با یکدیگر را به حداقل ممکن کاهش دهند. برای تشکیل چنین سازوکاری نیازمند تقویت دیپلماسی مسیر دوم هستیم تا کمبود گفتمان و دیالوگ را بین کشورهای منطقه جبران کنند. برگزاری کنفرانس‌ها و نشست‌ها میان روشنفکران و رهبران فکری و اعتقادی با توجه به ارزش‌های مشترک فرهنگی و عقیدتی و پرهیز جدی از طرح مسائل نفاق‌افکنانه در برداشت‌های اعتقادی نیز به عنوان اقدام تکمیلی تلقی می‌شود. این امر زمینه‌های حداکثرسازی اعتماد متقابل از طریق احترام به سیاست خارجی هر یک از کشورها و تأکید بر اهمیت صلح، ثبات و امنیت منطقه‌ای را فراهم می‌سازد (Elahi & Postinchi, 2009: 122).

از طرفی و در چارچوب فرایند اعتمادسازی رسمی، دولت‌های منطقه نیازمند تبادل اطلاعات راهبردی جهت حل و فصل معمای امنیتی و تنگنای راهبردی دوسطحی هستند. موفقیت در هر دو فرایند اعتمادسازی رسمی و غیررسمی است که به شکل‌گیری رژیم امنیت منطقه‌ای و در نهایت منطقه قوی منجر می‌شود. بنابراین، یک رژیم امنیتی قوی و کارآمد در جایی شکل می‌گیرد که گروهی از دولت‌ها به این آگاهی و شناخت رسیده باشند که آنا‌رشی موجود در چارچوب جامعه را از طریق ارتقای سطح همکاری و برقراری نظم مدیریت کنند. منطقه قوی شکل نمی‌گیرد، مگر اینکه دولت‌ها با مشارکت در فرایند اعتمادسازی، خود را به اصول، هنجار، قواعد و رویه‌های تصمیم‌گیری جمعی متعهد سازند. سه مورد نخست یعنی اصول، هنجار و قواعد در بخش زیربنایی سازه امنیتی منطقه خلیج فارس قرار دارد و از

اهمیت حیاتی در تشکیل منطقه قوی برخوردارند. اصول، باورهای درخصوص واقعیت‌های منطقه و نیز اصلاح آن است که نیازمند باور و تلاش جمعی است. ازجمله: عدم توسل به زور و نامطلوب دانستن جنگ، عدم مداخله در امور داخلی یکدیگر، احترام و پذیرش وضع موجود و عدم مطلوبیت فزون‌طلبی، عدم مطلوبیت بازدارندگی و اعتقاد به درون‌زا بودن امنیت. در مرحله بعد موضوع هنجارها، معیارها و استانداردهای رفتاری اهمیت پیدا می‌کند که بر مدیریت منازعه و حل و فصل مسالمت‌آمیز اختلافات، جلوگیری از اشاعه تسلیحات و تلاش برای پایان دادن به مسابقات تسلیحاتی، برچیده شدن ترتیبات امنیتی واگرایانه یا اتحادهای خودی و غیرخودی، تأکید دارد. قواعد، تجویزات و تحریم‌ها یا اوامر و نواهی رفتاری هستند که به صورت مقررات الزام‌آور تعریف می‌شوند. رویه تصمیم‌گیری در بخش روبنا و مرحله اجرا قرار دارد که به معنای سازوکارهای غالب و رایج برای اتخاذ تصمیمات مشترک و دسته‌جمعی در رژیم است (DehghaniFirooz Abadi, 2014: 162-163).

رویه تصمیم‌گیری یکی از چالش برانگیزترین موضوعات در رژیم‌های امنیتی است، چراکه رژیم‌ها از مشارکت بازیگرانی شکل یافته‌اند که قدرت آن‌ها قابل مقایسه با یکدیگر نبوده و از این منظر سلسله‌مراتبی از قدرت را می‌توان در رژیم‌ها شاهد بود (Gasemi, 2013: 167). واقعیت این است که در سیستم تابعه خلیج فارس، کشورهای نظیر ایران و عربستان از سطح قدرت بیشتری نسبت به سایرین برخوردارند و از سوی دیگر در موضوع امنیت منطقه خلیج فارس لاجرم به تقبل هزینه‌های بالاتری نیز خواهند بود. ذکر این نکته لازم است که در شکل‌گیری رژیم امنیتی، قدرت‌های بزرگ از نقش و جایگاه کلیدی برخوردارند. تمایل و حضور آن‌ها به شکل‌گیری و استمرار رژیم منجر خواهد شد. لذا لازم است تمایز و جایگاه آن‌ها مورد قبول قدرت‌های کوچک‌تر قرار بگیرد؛ چراکه آن‌ها نیز در کنار برخورداری از منفعت‌های رژیم به سهم خود باید در هزینه‌های آن شرکت کنند.

با توجه به این نکته، در رژیم امنیتی خلیج فارس با درنظر گرفتن ساخت قدرت و تمایزات بین دو کشور ایران و عربستان با سایر واحدها، لازم است چارچوب تصمیم‌گیری با ملاحظه این تمایزات سازماندهی شود. ضمن احترام و تأکید بر برابری و تساوی حاکمیت ملی و استقلال کشورها، باید درنظر داشت سیستم تصمیم‌گیری براساس اجماع به نفع قدرت‌های کوچک و سبب‌ساز بی‌انگیزگی و عدم تمایل در قدرت‌های بزرگ رژیم خواهد شد و این مسئله تداوم و استمرار رژیم را دچار تهدید خواهد کرد. بنابراین، سازماندهی سیستم اکثریت نسبی و اکثریت مطلق با لحاظ کردن رأی بازیگران اصلی، مناسب‌ترین رویه تصمیم‌گیری در رژیم امنیتی خلیج فارس است. بدین معنا که در صورت عدم وجود رأی مخالف هر کدام از واحدهای قدرتمند، سیستم تصمیم‌گیری براساس اکثریت نسبی و در صورت رأی مخالف هر کدام از آن‌ها، رویه اکثریت مطلق اعمال شود.

۶. نتیجه‌گیری

تحلیل انجام‌گرفته نشان می‌دهد که گذار از وضعیت شکننده امنیتی و ساختارگرایانه در خلیج فارس، مستلزم دگرگونی در مبانی نظری، رفتاری و نهادی سیاست منطقه‌ای است. در این راستا، مفهوم منطقه قوی به‌عنوان چارچوبی بدیل در برابر منطق مسلط هژمونی‌گرایی، موازنه‌سازی سخت‌افزاری و وابستگی امنیتی به قدرت‌های فرامنطقه‌ای، فرصتی مهم برای بازاندیشی در نظم منطقه‌ای فراهم می‌سازد. یافته‌های تحقیق حاضر نیز مؤید آن است که تحقق منطقه قوی نه از طریق تحمیل قدرت، بلکه از مسیر فرایندهای تدریجی، غیررسمی و مشارکت‌محور اعتمادساز امکان‌پذیر خواهد بود. در این میان، کاهش تعارضات شناختی و هویتی از رهگذر طریق گفت‌وگوهای مستمر و شکل‌گیری ادراک مشترک از تهدیدات و منافع، پیش‌شرطی بنیادین برای گذار به سمت رژیم‌های باثبات امنیتی محسوب می‌شود. تحقق چنین منطقه‌ای نیازمند ایجاد بسترهایی است که در آن کنش راهبردی سودمحور جای خود را به کنش ارتباطی و تعاملی دهد و بازیگران منطقه‌ای، به جای پیگیری منافع مقطعی در مسیر بنیان‌گذاری ترتیباتی پایدار و نهادمند حرکت کنند. در چنین شرایطی، امنیت دیگر امری وارداتی یا تحمیلی نخواهد بود، بلکه به‌مثابه محصولی درون‌زا از تعامل، تفاهم و مسئولیت‌پذیری مشترک میان کشورهای منطقه تعریف می‌شود.

در این چارچوب، گذار از وضعیت کنونی مستلزم تحقق مجموعه‌ای از الزامات شناختی، نهادی و راهبردی است. در سطح شناختی و نرم‌افزاری، تحول در گفتمان‌های رسمی و رسانه‌ای، تضعیف انگاره‌های خصمانه و پذیرش تنوع هویتی به‌مثابه واقعیتی بنیادین در منطقه، گامی ضروری برای شکل‌دهی به فضای گفت‌وگو و تفاهم به‌شمار می‌رود. در بُعد نهادی و فرایندی، طراحی سازوکارهایی برای گفت‌وگوی مستمر، تقویت تعاملات نخبگانی و نهادسازی برای همکاری در حوزه‌های کم‌منازعه مانند محیط زیست، سلامت عمومی، آموزش و امنیت دریایی می‌تواند بستر لازم برای شکل‌گیری اعتماد متقابل را فراهم آورد. در سطح راهبردی و بلندمدت نیز کاهش تدریجی وابستگی به بازیگران فرامنطقه‌ای، تقویت هم‌پیوندی اقتصادی میان کشورهای حوزه خلیج فارس و تخصیص منابع مشترک به رفاه اجتماعی و امنیت انسانی به جای تداوم رقابت‌های پرهزینه تسلیحاتی ضرورتی انکارناپذیر خواهد بود. در صورت تحقق این الزامات، خلیج فارس قادر خواهد بود از جایگاه یک منطقه مسئله‌دار به یک منطقه کنشگر بدل شود؛ منطقه‌ای که به جای تولید بحران به تولید معنا، نظم و توسعه در مقیاس منطقه‌ای و حتی فرامنطقه‌ای می‌پردازد. منطقه قوی در این معنا نه صرفاً یک ایده سیاسی، بلکه نقشه راهی برای گذار به آینده‌ای باثبات، بومی‌محور و مشارکت‌گرایانه در خلیج فارس است.

برای تقویت بنیان‌های امنیت منطقه‌ای در خلیج فارس، اتخاذ رویکردی چندلایه و تدریجی در چارچوب اقدامات اعتمادسازی ضروری است. در این راستا، می‌توان با توسعه دیپلماسی مسیر دوم، فضای گفت‌وگوی غیررسمی و آزاد میان نخبگان دانشگاهی، کارشناسان امنیتی، رسانه‌ها و اندیشکده‌های منطقه‌ای ایجاد کرد تا زمینه برای کاهش

سوءبرداشت‌ها و شکل‌گیری ادراکات مشترک از تهدیدات و فرصت‌ها فراهم شود. هم‌زمان، تشکیل نشست‌های منظم میان مقامات امنیتی و دیپلماتیک کشورهای منطقه می‌تواند به‌عنوان سازوکاری برای تبادل اطلاعات، مدیریت بحران‌های احتمالی و تقویت اعتماد متقابل ایفای نقش کند.

در سطح رسمی‌تر، تدوین منشوری منطقه‌ای با تأکید بر اصولی همچون عدم مداخله در امور داخلی، احترام به تمامیت ارضی کشورها، حل و فصل مسالمت‌آمیز اختلافات و تعهد به توسعه مشترک می‌تواند گام مهمی در جهت شکل‌گیری یک رژیم امنیتی بومی باشد. این فرآیند باید با نهادسازی تدریجی همراه شود؛ به‌ویژه از طریق تأسیس یک مجمع منطقه‌ای با محوریت همکاری در حوزه‌های کم‌تنش مانند حفاظت از محیط زیست دریایی، امنیت کشتیرانی، مدیریت منابع آب و مقابله با جرائم فرامرزی که بستر همکاری گسترده‌تر را فراهم می‌کند.

در کنار این اقدامات، بازتخصیص منابع از رقابت‌های پرهزینه نظامی به پروژه‌های رفاه اجتماعی و توسعه پایدار، همچون سرمایه‌گذاری‌های مشترک در حوزه سلامت، آموزش، زیرساخت و انرژی‌های نو، می‌تواند انگیزه‌های خصمانه را کاهش دهد و منافع مشترک اقتصادی را تقویت کند. نهایتاً، همگرایی سیاسی میان کشورهای منطقه در مجامع بین‌المللی می‌تواند بستری برای محدودسازی تدریجی مداخلات خارجی فراهم کند و الگوی امنیت بومی‌شده را به‌عنوان رویکردی پایدار، فراگیر و غیررقابتی در دستور کار قرار دهد.

تشکر و قدردانی

موردی توسط نویسندگان گزارش نشده است.

تأییدیه‌های اخلاقی

موردی توسط نویسندگان گزارش نشده است.

تعارض منافع

موردی توسط نویسندگان گزارش نشده است.

سهام نویسندگان در مقاله

موردی توسط نویسندگان گزارش نشده است.

منابع مالی/حمایت‌ها

موردی توسط نویسندگان گزارش نشده است.

Resources

- Abedini, A., Mellat, M.R., & Ahsan Nezhad, M. (2020). Iran's Obligations through Access Regime in the Safeguard Agreement, Additional Protocol, and JCPOA: a Comparative Approach. *Journal of Comprative Law*, 2,123-146. [inpersian]
- Ahmad Sheikh, Y. (2023). The Confidence Building Measures between India and Pakistan. *Journal of Islamic and World Politics*, 7(1), 109-118.
- Barzegar, K. (2019). Iran's Foreign Policy Strategy for Regional Balance of Power. *Strategic Studies Quarterly*, 21(4), 183-206. [in persian]
- Buzan, B., Wæver, O., & Wilde, J. (2015). *Security: A New FrameWork for Analysis*. Ali Reza Tayyeb. Tehran: Research Institute of Strategic Studies. [in persian]
- Dehghani FiroozAbadi, S. J. (2014). *Regional Integeration and international Regimes Theories*. Tehran: Mokhatab Press. [in persian]
- EkhtiariAmiri, R. (2015). The Role of Conflicting Identities in the Failure to Form a Security Community in the Persian Gulf Region. *Persian Gulf Cultural and Political Studies Quarterly*, 32(3), 1-21. [inpersian]
- Elahi, H., & Postinchi, Z. (2008). The Framework of the Cooperative Security in the Persian Gulf. *Politics Quarterly*, 38(4),113-132 [inpersian]
- Fatemi Nasab, A., Hafeznia, M.R., Rabiei, H., & Kamali, M.R. (2022). Geopolitical factors affecting the Convergence of Collective Security in the Persian Gulf Region. *Quarterly Schoolar Science Journal of Strategic Deffense Studies*, 19(86), 5-26. [in Persian]
- Finaud, M., & Peczeli, A. (2013). Modest Confidence and Security- Building Measure for the Middle East: No-First Use Declarations, Trancparency Measures and Communication Structures. *Academic Peace Orchestra Middle East*, 20, available at:
https://www.researchgate.net/publication/270585764_Modest_Confidence-and_Security_building_Measures_for_the_Middle_East_Nofirst_Use_Declarations_Transparency_Measures_and_Com.
- Gasemi, F. (2013). *International Relatons Theories; Theoretical Foundations of Order and International Regimes*. Tehran: Mizan Press. [inpersian]
- Ghalibaf, M. B., Yaghubi, S. M., & Mahmudi, A. (2014). The Geopolitical Explanation of Iran's Foreign Policy in Persian Gulf Region Regarding Fossil

- Energies. *International Quarterly of Geopolitics*, 10(3), 56- 75.[in persian]
- Golkarami, A., & Hosseini, S. M. (2023). Strategic Survey of Hormuz Peace Endeavour: Challenges and Requirements. *Journal of Family International Law*, 13(4), 1-18.
 - Kamrava, M. (2025). Structure, Agency and Persian Gulf Security: Continuity amid Change. *Comparative Strategy*, 44(1), 1-20.
 - Heiran-nia, J. (2024). *Iran and the Security Order in the Persian Gulf*. 1st Edition. Britain: Routledge.
 - Herbert, S. (2014). Lessons from Confidence-Building Measures. GSDRC Helpdesk Research Report, available at: <https://gsdrc.org/publications/lessons-from-confidence-building-measures>.
 - Hettne, B. (2005). Beyond the New Regionalism. *New Political Economy*, 10(4), 128-160.
 - Hettne, B., & Soderbaum, F. (2000). Theorising the Rise of Regionnes. *New Political Economy*, 5(3), 457-452.
 - Jalaie, M., Rezapour, D., & Azin, S. (2023). New players in Persian Gulf security arrangements with a view to Türkiye's strategic policies, *Afaq Security Quarterly*, 16(60),165-188.[in Persian]
 - Jafari, A., Sohrabi, M., & Shahmohammadi, M. (2023). Security in the Persian Gulf based on the strategies of I.R.Iran, The role of strategic culture approach and regional common security. *Quarterly Journal of Appllied and Fundamental Studies of the Islamic World*, 5(16),27-46.[in persian]
 - Mousavi, S. H. (2007). Regional Security and Function of Confidence- Building Regime. *Journal of Law and Politics*, 7(3),79-98 [inpersian]
 - Mason, S., & Siegfried, M. (2013). Confidence Building Measures in Peace Processes”. Managing Peace Processes, A handbook for AU Practitioners,1, available at: https://peacemediation.ch/wp-content/uploads/2013/07/AU-Handbook_Confidence-Building-Measures-in-Peace-Processes.pdf
 - Papayoanou, P. (2016). Great Power and Regional Orders; Possibilities and perspectives the post -Cold War. In: David A. Lake and Patrick Morgan, Regional Orders, *Building Security in a New World*.DehghaniFiroozAbadi, Tehran: Research Institute of Strategic Studies. [in persian]
 - Pezeshkian, M. (2024). My Message to the New World, Tehran Times, Available at: <https://www.tehrantimes.com/news/501077/My-message-to-the-new-world>. [inpersian]

- Rosecrance, R., & Scott, P. (2016). *Concerts and Regional Intervention*, In: David A. Lake and Patrick Morgan. *Regional Orders. Building Security in a New World*, DehghaniFiroozAbadi. Tehran: Research Institute of Strategic Studies. [in persian],
- Roshan Islam, S. (2024). Understanding and Sustaining Confidence Building Measures in Conflict, BIPPS Towards a secure World, Six CICA Summit, available at: https://bipss.org.bd/pdf/Sirat_August.pdf
- Ulrichsen, K. (2017). *The changing security dynamics of the persian gulf*. Oxford University Press.
- Zarif, M. J. (2017). In West Asia, We have a lack of Dialogue/ The Strong Regional Idea is Rooted in Iran's Strategic View, 2017: Available at: <https://www.isna.ir/news/96122915683/>. [in persian]

